

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Дипломна робота
бакалавра

**з теми: «ГЕТЬМАНСТВО ІВАНА С КОРОПАДСЬКОГО: УКРАЇНА В
УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ІМПЕРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ МОСКОВІЇ (1708 –
1722 РР.)»**

Виконав: студент 4 курсу
групи Ist1-B16
Чорнюк Владислав Олегович

Керівник:
Газін В. В., доктор історичних наук, доцент
кафедри історії України

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2020

ЗМІСТ:

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Історіографія проблеми.....	7
1.2. Джерельна база дослідження.....	13
1.3. Методологія дослідження	15
РОЗДІЛ ІІ. ПОЧАТОК ГЕТЬМАНУВАННЯ ІВАНА СКОРОПАДСЬКОГО.....	17
2.1. Іван Скоропадський. Шлях до влади.....	17
2.2. Становище Гетьманщини після укладення гетьманом Іваном Мазепою військово-політичного союзу з шведським королем Карлом XII.....	26
2.3. Обрання Івана Скоропадського гетьманом Лівобережної України.....	30
РОЗДІЛ ІІІ. ГЕТЬМАНСТВО ІВАНА СКОРОПАДСЬКОГО.....	39
3.1. Обмеження гетьманської влади урядом Петра І.....	39
3.2. Політика гетьмана Скоропадського.....	45
3.3. Наступ російського царизму на українську автономію в період гетьманування Івана Скоропадського.....	55
ВИСНОВКИ.....	60
ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА.....	63

ВСТУП.

Актуальність дослідження. В історіографії проблем Гетьманщини XVII – XVIII ст., очевидно, мало знайдеться постатей, яким так мало історики приділяли уваги, і оцінки яких були б настільки принизливими, як гетьман Лівобережної України Іван Скоропадський. Поширеною стала думка про його слабкий характер та безвольність. Часто цитувалася фраза, що за часів Скоропадського не він управляв країною, а його дружина Настя. Однією з причин такого ставлення як сучасників, так і істориків було те, що саме Скоропадському доля призначила роль опонента Івана Мазепи, того, кого цар Петро I обрав як противагу бунтівному гетьманові. Відтак, Скоропадський уособив в собі відмову від державницьких прагнень тих сил, які репрезентував собою Іван Мазепа, він став уособленням покори, підданства Росії. Його життя і правління були сповнені трагізму. Опинившись в безвиході, під жорстким контролем з боку російської влади, в кінці кінців він не витримав цього, що й спричинило його смерть.

Вивчення діяльності гетьмана Івана Скоропадського (1708 – 1722 рр.) видається нам актуальним з кількох причин. По-перше, без глибокого, об'єктивного аналізу періоду гетьманування Івана Скоропадського не можливо створити цілісної картини розвитку України-Гетьманщини на початку XVIII ст., особливо в сенсі дослідження особливостей російсько-українських стосунків та заходів Росії по цілеспрямованому обмеженню та ліквідації української автономії. По-друге, вивчаючи діяльність гетьмана Скоропадського, ми маємо відійти від ідеологічних кліше і сформувані історично обґрунтовану оцінку даної особистості. По-третє, висвітлення обставин наступу російського царату на українську автономію в період гетьманування Скоропадського, ми маємо винести певні уроки, які слід враховувати і сьогодні, плануючи і здійснюючи сучасні вектори зовнішньої політики.

1708 – 1722 рр. – є часом гетьманування на Лівобережній Україні Івана Скоропадського. Дійсно, це був надзвичайно складний період, коли після

поразки спроби Івана Мазепи відродити незалежну Українську державу російська влада вдалася до рішучих кроків по обмеженню української автономії. Дана політика здійснювалася в різних сферах: політичній, соціально-економічній, культурно-освітній. В умовах репресій українська козацька старшина виявилася неспроможною згуртуватися і протистояти цьому наступу. Саме на такий час припало гетьманування Івана Скоропадського, який стає заручником обставин і в очах українського населення дедалі більше пов'язується з різким погіршенням становища українців.

Іван Скоропадський перебуваючи на посаді гетьмана намагався лавірувати між волею російського царя та українськими національними інтересами. Проте за умови правління сильного, молодого і вольового російського монарха, усі його проби противитися експансіоністській політиці Росії виявилися марними.

Власне в цей час розпочався швидкий занепад самобутнього козацького устрою, створеного гетьманом Б. Хмельницьким. У намаганнях І. Скоропадського зберегти в основі національні органи влади, територію, фінансову систему, збройні сили, піднести міжнародний авторитет країни тощо, безперечно, вбачається історичний зв'язок епох, бо саме зараз мусимо вирішувати схожі проблеми.

Свого часу відомий український історик Орест Левицький, вивчаючи документальні матеріали про одного з попередників Скоропадського — гетьмана Івана Самойловича, категорично заявив: «В історії всіх країн і народів навряд чи можна відшукати правителів, власна доля яких була б такою зрадливою та мінливою, насиченою всілякими нещастями й катастрофами, як доля малоросійських гетьманів» [37, с. 1].

Об'єктом дослідження є історія України-Гетьманщини першої чверті XVIII ст.

Предметом дослідження є постать лівобережного гетьмана Івана Скоропадського, його внутрішня та зовнішня політика, зокрема його спроби протистояти експансіоністській політиці Росії.

Метою дослідження є об'єктивне змалювання соціально-політичного

портрету гетьмана Івана Скоропадського, визначення його ролі в українській історії.

Для досягнення поставленої мети автор передбачає розв'язати наступні

завдання:

- охарактеризувати основні джерела та історіографію проблеми;
- дослідити становище України-Гетьманщини на момент приходу до влади Івана Скоропадського;
- охарактеризувати шлях Скоропадського гетьманської булави;
- окреслити основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики Івана Скоропадського після поразки визвольних змагань Івана Мазепи;
- проаналізувати політику Росії по відношенню до козацької України в період гетьманування Івана Скоропадського
- сформулювати висновки, проаналізувавши роль гетьмана Івана Скоропадського в історії України.

Хронологічні рамки дослідження обумовлені часом гетьманування Івана Скоропадського в Лівобережній Україні (1708 – 1722 рр.). Нижня межа пов'язана з часом саме обрання Скоропадського замість І. Мазепи, а верхня – з часом його смерті.

Практичне значення бакалаврської роботи полягає в тому, що її матеріали, основні висновки й положення корегують й уточнюють існуючі знання з ряду питань історії України початку XVIII ст., зокрема післямазепинських часів, дозволяють уникнути повторення помилок в спеціальних студіях, підручниках тощо. Водночас, вони можуть бути використані для підготовки наукових праць, посібників, лекцій і спеціальних курсів з історії України у вузах та інших навчальних закладах.

Методологічною основою роботи стали принципи історизму та наукової об'єктивності. Для їх реалізації використані проблемно-хронологічний та порівняльно-історичний методи. Це дозволило не лише простежити розвиток суспільно-політичних процесів в Українській державі періоду гетьманування Івана Скоропадського, а й змалювати його об'єктивний історичний портрет.

Структура роботи обумовлена метою, завданнями, характером та отриманими результатами дослідження. В її основу покладено хронологічно-проблемний підхід. Праця складається зі вступу, основної частини (трьох розділів та дев'яти підрозділів), висновків, та списку використаних джерел й літератури.

ВИСНОВКИ

Іван Скоропадський – визначний військово-політичний діяч Гетьманщини, гетьман в 1708 – 1722 рр. Він пройшов довгий шлях по старшинській ієрархічній драбині, починаючи з посади військового канцеляриста і закінчуючи полковництвом в Стародубському полку за гетьмана Івана Мазепи.

Скоропадський належав до тієї групи вищої старшини, що повнотою підтримувала Мазепу, з яким він був пов'язаний і особистою приязню. Проте, перехід Мазепи на бік шведського короля Карла XII став несподіваним для Скоропадського і той опинився в таборі лояльних до Петра I козацьких сил.

Не маючи іншого кандидата на посаду гетьмана (Д. Апостол, хоч і ворог Мазепи, пішов з ним до шведів, а Павло Полуботок не користався довір'ям Петра I), цар погодився на кандидатуру Скоропадського, який і був обраний на гетьмана у Глухові 6.11.1708.

Петро I ніколи повнотою не довіряв Скоропадському, приховував від нього військові плани, відмовився затвердити пропоновані Скоропадським пункти нової угоди України з Московією (Решетилівські статті 1709 р.).

Полтавська перемога Московії розв'язала руки Петрові I щодо України. Країна, спустошена війною, московськими репресіями, епідемією чуми, стала територією російської військової окупації. Росія не тільки тримала тут постійно своє військо (10 драгунських полків), коштом місцевого населення, але щораз більше втручалася у внутрішні справи України, які перед тим належали до компетенції гетьманського уряду. Зокрема:

- козацьке військо було передане під командування російських генералів, а артилерія була вивезена до Московщини;
- у Глухові, куди була перенесена столиця Гетьманщини, московські резиденти (спершу А. Ізмайлов, а потім Вініус і Ф. Протасьєв) наглядали за діяльністю гетьмана, який мусів «радитися» з ним у всіх справах.
- цар не тільки залишив за собою виключне право призначати ген. старшину й полк. (а іноді навіть і сотників), але й наставляв, чи міняв на ці уряди

- зовсім чужих для України людей: росіян, молдаван, сербів, поляків;
- опроводилися репресії супроти колишніх мазепинців та їхніх родин, депортованих на Московщину або на Сибір, конфісковувалися їх маєтності й щедро роздавалися російським вельможам, у результаті чого були створені в Україні величезні латифундії О. Меншикова, Шереметьєва, Голіцина та ін..
 - відбувалися мобілізації козаків і посполитих на важкі будови військових укріплень, каналів (Ладога, Волга-Дон) і нової російської столиці Петербургу — все це утруднювало, а навіть паралізувало діяльність укр. уряду.

Нарешті, 1722 Петро I утворив Малоросійську Колегію, яка значно обмежувала владу гетьмана й права українського уряду.

Економічна політика Росії в Україні періоду гетьманування Скоропадського набула виразно колоніального характеру: обмежуються або й забороняються торгівельні зносини Гетьманщини з Західною Європою, чорноморськими країнами й Запоріжжям, гальмується розвиток української промисловості; економічне і фінансове життя Гетьманщини піддається під монопольний контроль російського уряду й купецтва. Чималих утисків зазнає також культурне і церковне життя.

Усе це погіршувало політичну й моральну атмосферу країни, тероризувало українську людність, сприяло численним доносам на гетьмана та його уряд, кінець-кінцем дезорганізувало українське національне й громадське життя.

У важких умовах свого часу Скоропадський робив усе, що міг, щоб боронити права української держави та інтереси її населення. Він протестував проти російських утисків, загарбань і здирств, був проти утворення Малоросійської Колегії.

Звичайно, всі ці заходи Скоропадського не могли вплинути на Петра I, який, всупереч своїм урочистим обіцянкам зберігати автономні права України, у критичний момент переходу Мазепи на бік Швеції вирішив ліквідувати

гетьманський устрій.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Джерела.

1. [Лизогуб Яков] Летописец или описание краткое знатнейших действий и случаев, что в котором году деялося в Украине малороссийской обеих сторон Днепра и кто именно когда гетманом был козацким // Сборник летописей, относящихся к истории южной и Западной Руси, изданный комиссиею для разбора древних актов. Киевъ : Тип. Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1888. С. 3-69.
2. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Комиссиею для разбора древних актов. Ч. 3. Т. II: Акты о козаках (1679 – 1716). Киев: Типогр. Е. Федорова, 1868. 197 + 846 с.
3. Вирішальний указ Петра I на статті Івана Скоропадського від 17 липня 1709 року. URL : <http://litopys.org.ua/suspil/sus159.htm> (дата звернення - 14. 04. 2020 р.)
4. Військові кампанії доби гетьмана Івана Мазепи в документах / упор. С. Павленко. Київ: КМА, 2009. Т. 2. 1054 с.
5. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / упор. С. Павленко. Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. 1144 с.
6. Источники малороссийской истории / [собранные Д. Н. Бантышем-Каменским и изданные О. Бодянским]. Москва : В Университетской Типографии, 1858. Ч. 1. 1649–1687. 339 с.
7. Источники малороссийской истории / [собранные Д. Н. Бантышем-Каменским и изданные О. Бодянским]. Москва : В Университетской Типографии, 1859. Ч. 2. 356 с
8. Кириленко Й. Лист до гетьмана Івана Скоропадського від 2 червня 1710 року. URL : <http://litopys.org.ua/suspil/sus160.htm> (дата звернення - 14.04. 2020 р.).
9. Полтавская битва 1709 – 27 июня 1909 / сост. В.Е. Борисов, А.А. Балтийский, А.А. Носков. Санкт-Петербург: Изд-во Об-во ревнит. воен. знаний, 1909. 282 с.

10. Полтавская битва 27 июня 1709г. Документы и материалы / отв. ред. Е.Е. Рычаловский. Москва: РОССПЭН, 2011. 807 с.
11. Ригельман А.И. Летописное повествование о Малой России и ее народе и козаках вообще. Москва: МГУ, 1847. Ч. III. 147 с.
12. Северная война 1700–1721 гг. Сб. док. В 2 Т. / под ред. Л.Г. Бескровного и Г.А. Куманёва. Москва: Объед. ред. МВД РФ–Кучково поле, 2009. Т. 1. (1700–1709). 528 с.
13. Скоропадський І. Універсал від 8 грудня 1708 року, супротивний до універсалів Івана мазепи від 10 листопада того ж року, які закликали до визвольного повстання український народ. URL : <http://litopys.org.ua/suspil/sus155.htm> (дата звернення - 14. 04. 2020 р.).
14. Софонович Феодосій. Хроніка з літописів стародавніх. Київ : Наукова думка, 1992. 333 с.
15. Універсали Івана Мазепи / упор. І. Бутич. Київ-Львів: НТШ, 2002. 757 с.

Література.

16. Антонович В. Содержание актов об окольных шляхте // Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов. Киев : Тип. Е.Федорова, 1867. Ч. 4. Т. 1: Акты о происхождении шляхетских родов Юго-Западного края. С. 1-62.
17. Артамонов В.А. Казачество гетьмана И.И. Скоропадского, запорожцев и мазепинцы в полтавский период Северной войны 1708–1709гг. // Полтавська битва 1709 року в історичній долі України, Росії, Швеції та інших держав. Харків : ФОП Толмачова Н.Ю, 2009. С. 242-259.
18. Бабушкина Г.К. Международное значение Крымских походов 1687 и 1689 гг. // Исторические записки. Москва, 1950. Т. 33. С. 25-37.
19. Багалея Д.И. Новый историк Малороссии. Рец. На книгу А.М. Лазаревского «Описание Старой Малороссии. Т.1. Стародубский полк. Санкт-Петербург, 1891. С. 109-112.
20. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. Харків, 1990.

21. Бантыш-Каменский Д.Н. История Малой России. Київ : Час, 1993. 656 с.
22. Барвинский В.А. Крестьяне в Левобережной Украине в XVII – XVIII вв. Харьков, 1909.
23. Брехуненко В. Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле. Київ: Вид.- во ПП Брехуненко Н. А., 2017. 280 с.
24. Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII – XVIII ст. Київ: Темпора, 2014. 504 с.
25. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. Київ: Фунація Л. та П. Палюх, 2016. 248 с.
26. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. Київ : Вища школа, 1994. 539 с.
27. Горобець В. Від союзу до інкорпорації : українсько-російські відносини др. пол. XVII – перш. чв. XVIII ст. Київ : Вид-во Ін-ту іст. Укр. НАНУ, 1995. 70 с.
28. Горобець В.М. Присмерк Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра I. Київ : Вид-во Ін-ту іст. Укр. НАНУ, 1998. 230 с.
29. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. Київ, 1990. 524 с.
30. Грушевський О. Глухів і Лебедин (1708 – 1709). Записки Наукового Товариства імені Шевченка. 1909. Т. ХСІІ. Кн. VI. С. 21-65.
31. Гуржій О. Діяльність гетьмана І.Скоропадського в оцінці вітчизняних і зарубіжних істориків // Україна в Центрально-Східній Європі. Студії з історії XI – XVIII століть. Київ : Інститут історії України НАНУ, 2000. С. 380-389.
32. Гуржій О. Іван Скоропадський // Володарі гетьманської булави. Київ : Варта, 1995. С. 403-418.
33. Гуржій О. Іван Скоропадський. Київ : Альтернативи, 2004. 312 с.
34. Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XII–XIII ст.: кордони, населення, право. Київ: Основи, 1996. 223 с.
35. Гуржій О.І. Гетьман Іван Скоропадський // Укр. іст. журнал. 1998. № 6. С. 77-90.

36. Гуржій О.І. Гетьман Іван Скоропадський // Укр. іст. журнал. 1999. №1. С. 98-104.
37. Гуржій О.І. Гетьманська влада в Українській козацькій державі першої чверті XVIII ст. (на прикладі діяльності І. Скоропадського). Автореф. дис. на здобуття наук. ст. доктора іст. наук Київ, 1999. 32 с.
38. Гуржій О.І. Решетилівські статті 1709 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 9 : Прил. – С. С. 187
39. Гуржій О.І. Скоропадський Іван Ілліч // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 9 : Прил. – С. С. 614.
40. Гуржій О. І., Реєнт О. П. Іван Скоропадський / Гол. ред. Р. Стасюк. Київ : Арій, 2013. 384 с. (Гетьмани України та їхня доба).
41. Гуржій О.І., Чухліб Т.В. Гетьманська Україна. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 304 с.
42. Дорошенко Д. Нарис історії України. Львів : Світ, 1991. 576 с.
43. Дядиченко В.А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. Київ : Держ. політ. видав України, 1959. 225 с.
44. Ефименко А.Я. История украинского народа. Киев : Лыбидь, 1990. 512 с.
45. История Русов или Малой России. Москва : Университетская тип., 1846. 45 с.
46. Костомаров Н.И. Мазепа. Москва : Республика, 1992. 335 с.
47. Котляр М.Ф., Кульчицький С.В. Довідник з історії України. Київ, 1996.
48. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Урядники гетьманської адміністрації: реєстр. Київ, 1997. 245 с.
49. Крикун М. Згін населення Правобережної України в Лівобережну в 1711–1712 рр. (До питання про політику Петра I стосовно України). Крикун М.Г. Між війною і Радою. Козацтво Правобережної України в другій половині XVII на поч. XVIII століття. Київ : Критика, 2006. С. 393-444.

50. Крип'якевич І.П. Історія України. Львів : Світ, 1990. 520 с.
51. Лазаревский А.М. Люди Старой малороссии. Семья Скоропадских (1674 – 1758 г.) // Исторический вестник. 1880. № 8.
52. Малий словник історії України. Київ, 1997. 400 с.
53. Мельник Л.Г. Лівобережна Гетьманщина періоду стабілізації (1669-1709): Навч. посібник. Київ, 1995. 260 с.
54. Оглоблін О. Гетьман Іван Мазепа та його доба / Редактор Любомир Винар. Нью-Йорк-Київ-Львів-Париж-Торонто, 2001. 461 с.
55. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепа: соратники та прибічники. Київ: КМА, 2009. 602 с.
56. Панащенко В.В. Полкове управління в Україні (середина XVII – XVIII ст.). Київ : Вид-во Інституту історії НАН України, 1997. 74 с.
57. Панащенко В.В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII – XVIII ст.). Київ : Наук. думка, 1995. 431 с.
58. Плохий С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 496 с.
59. Полонська-Василенко Н. Історія України: В 2-х т. Т. 2. Мюнхен, 1976. 370 с.
60. Попельницька О. Пять гетьманських резиденцій: Суботів, Чигирин, Батурин, Глухів, Козелець: інформація історичних джерел. Історико-географічні дослідження в Україні. 2005. Вип. 8. С. 50-83.
61. Слісаренко О. М. Військово-стратегічні аспекти утворення українсько-шведського союзу 1708–1714 рр. Дніпро : Ліра, 2018. 360 с.
62. Слісаренко О. М. Українське козацтво в операції під Переволочною (червень – липень 1709 року). // Нукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки. Т. 28. 2018. С. 355–366.
63. Слісаренко О. М. Українське козацтво на будівництві Ладозького каналу. Грані. 2018. Т. 21. № 9. С. 105-110.

64. Сокирко О. Війська українських гетьманів у Полтавській битві 27.VII. 1709. Український історичний журнал. 2009. № 2. С. 40-50.
65. Сокирко О. Г. Жолдацькі формування в Гетьманщині 1669–1765 рр. Український історичний журнал. 2006. № 4. С. 64-77.
66. Сокирко О. Сердюцька піхота українських гетьманів. Київська Старовина. 1999. № 6. С. 49-63.
67. Чухліб Т. Український гетьманат у Великій Північній війні 1700–1721 р.: проблеми міжнародного та воєнно-політичного становища. Гетьман Іван Мазепа: постать, оточення, епоха / відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Ін-тут Істор. України НАНУ, 2008. С. 7-42.
68. Чухліб Т. Скоропадський Іван // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 667.
69. Шевчук В. Козацька держава. Київ : Абрис, 1995. 392 с.
70. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. Київ : Наукова думка, 1990. Т. 2. 560 с.
71. Яковенко Н.М. Українська шляхта з к. XIV до сер. XVII ст. (Волинь, Центральна Україна). Київ : Наукова думка, 1993. 416 с.